

Natuurbeschermers en boeren

Een studie naar de kijk op de relatie tussen natuur en landbouw door de Contact-Commissie voor natuur- en landschapsbescherming.

Maartje Collaris
5621879
Taal- en cultuurstudies
BA Eindwerkstuk Geschiedenis
GE3V18004
Begeleider: Frank Gerits
Aantal woorden: 8612
Datum: 18-01-2019

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
<i>Historiografie</i>	5
<i>Theoretisch kader</i>	7
<i>Methode</i>	8
1. De Contact-Commissie.....	10
1.1 <i>Van ad-hoc naar nationale commissie</i>	10
1.2 <i>Een knooppunt voor informatie</i>	12
1.3 <i>Een natuurgeoriënteerde organisatie?</i>	14
1.4 <i>Conclusie</i>	14
2. Een problematische relatie: natuur en landbouw.....	16
2.1 <i>Een modern beleid</i>	16
2.2 <i>Een ramp voor ‘ons’ landschap</i>	17
2.3 <i>Conclusie</i>	21
3. De Contact-Commissie en haar strategieën.....	22
3.1 <i>In gesprek met Mansholt</i>	22
3.2 <i>Natuur & Landschap</i>	23
3.3 <i>In het bestuur</i>	24
3.4 <i>Conclusie</i>	25
Conclusie.....	27
Bibliografie.....	29
<i>Primaire bronnen</i>	29
<i>Secundaire literatuur</i>	30

Samenvatting

Deze scriptie onderzoekt hoe de relatie tussen natuur en landbouw in de periode 1967-1972 door de Contact-Commissie voor natuur- en landschapsbescherming geproblematiseerd werd. Er wordt gekeken naar deze commissie en de problemen die zij identificeerde in het landbouwbeleid. Het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, ingevoerd in 1962, zorgde voor intensivering van het boerenbedrijf en bracht, naast een hoge opbrengst, ook ecologische keerpunten met zich mee. In het wetenschappelijk debat is de manier waarop natuur- en milieuorganisaties omgingen met het (gemeenschappelijk) landbouwbeleid vooral op Europees, en dus supranationaal, niveau onderzocht. Dit onderzoek kijkt juist naar het nationale niveau en probeert daarbij methoden te identificeren die de Contact-Commissie gebruikte voor het beïnvloeden van het landbouwbeleid.

Inleiding

Op 19 december 2018 kopte de Volkskrant: ‘Voor het eerst hebben boeren, wetenschappers, bedrijven en natuurorganisaties gezamenlijk een plan opgesteld om de verslechterde natuur in Nederland te herstellen’¹. Deze unieke samenwerking is voortgekomen uit de eeuwenoude relatie tussen natuur en landbouw. Een relatie die ook vele problemen met zich mee heeft gebracht. Eind jaren 1960 kwamen de vervuilende effecten van de landbouw en de negatieve gevolgen voor de flora en fauna steeds meer aan het licht. Natuur- en milieuorganisaties gingen zich meer en meer met deze problematiek bezighouden.

Het Nederlandse landbouwbeleid was sinds de jaren 1960 gebaseerd op het Europese Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). De pijlers van het GLB met het meeste effect op landschap en milieu, waren gericht op het vergroten van de productiviteit en de afnamegarantie voor boeren. Deze nieuwe moderne manier van landbouw had verschillende keerzijden voor natuur en milieu. Enkele voorbeelden zijn het mestprobleem², het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen³, en de ontginning van natuurgebieden, waardoor de verhouding tussen natuur, stad en landbouw steeds schever begon te groeien.⁴ Bij het vormen van het beleid was het echter met name ‘production which enjoyed priority [...] not pollution’⁵.

Er waren verscheidene organisaties die zich eind jaren 1960 wel bezig hielden met de bescherming van de natuur ten opzichte van landbouw. Een van de meest invloedrijke organisaties in Nederland in de jaren 1960 was de Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming (Contact-Commissie). De organisatie hield zich onder andere bezig met vraagstukken als landschapsindeling, het mestprobleem, ruilverkaveling en bestrijdingsmiddelen.⁶ De centrale vraag in dit onderzoek is dan ook: wat was de houding van de Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming ten opzichte van het landbouwbeleid tussen 1967-1972, en hoe poogden zij deze relatie (tussen natuur en landbouw) te beïnvloeden? Voor het beantwoorden van deze vraag wordt er gebruik gemaakt

¹ Pieter Hotse Smit en Dion Mebius, ‘Met dit plan willen boeren en natuurclubs de Nederlandse natuur redden: “Het is een unieke samenwerking”’, de Volkskrant, 19 december 2018.

² Jan Bieleman, ‘Landbouw en milieu. Een eeuwig spanningsveld?’, Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis (1999), 31-33.

³ Jaap Frouws en Jan van Tatenhove, ‘Agriculture, environment and the state: The development of agro-environmental policy-making in the Netherlands’, *Sociologia Ruralis* 33 (1993) 2, 229.

⁴ Pieter Zonderwijk en H.D. van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland: opkomst en ontwikkeling: huidige organisatie* (Hoogwoud 1970), 14-23.

⁵ Frouws en van Tatenhove, ‘Agriculture, environment and the state’, 228.

⁶ Zonderwijk en van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland*, 31-33.

van meerdere deelvragen: hoe kan de Contact-Commissie getypeerd worden? Wat was de houding van de Contact-Commissie ten opzichte van de relatie natuur en landbouw? En welke methoden hanteerde de Contact-Commissie voor het beïnvloeden van deze relatie? Deze deelvragen zullen in de verschillende hoofdstukken behandeld worden.

De periodisering 1967-1972 is gekozen, omdat eind jaren 1960 de relatie tussen natuur en landbouw voor het eerst in de geschiedenis geproblematiseerd werd. Naarmate de onomkeerbare gevolgen van moderne landbouw bekend werden gingen natuur- en milieuorganisaties zich hiermee bezig houden. Het onderzoek gaat tot het jaar 1972, het jaar dat de Stichting Natuur- en Milieu werd opgericht en een groot deel van de werkzaamheden van de Contact-Commissie overnam. De organisatie werd uiteindelijk pas in 1977 opgeheven, maar de meest werkzaamheden beslaan de periode tot en met 1972.

Historiografie

De ecologische geschiedschrijving bestudeert ‘the history of the relationship between human societies and the rest of nature on which they depended’⁷. De oorsprong van deze geschiedschrijving bevindt zich in de Verenigde Staten in de jaren 1970 en is op te delen in drie substromingen. Dit onderzoek haakt in op een van deze stromingen, namelijk de politieke en beleidsmatige kant van pogingen van de mens om de relatie tussen de natuur en maatschappij te reguleren.⁸ De meeste literatuur binnen deze stroming is verschenen over de periode na 1965, toen milieuorganisaties een al maar grotere invloed kregen. Met name in de jaren 1970 is er veel onderzoek gedaan naar deze milieuorganisaties. De bekendheid van de milieuproblematiek nam in deze jaren toe en milieuorganisaties bloeiden op.

Er zijn over het onderwerp van dit onderzoek meerdere artikelen en boeken verschenen. Met name over de strategieën en invloed van non-gouvernementele organisaties (NGO’s) op het GLB. De meeste literatuur over het GLB, is gericht op het niveau van Europese onderhandelingen. Aangezien de marktregulering en het grootste deel van de vorming van het beleid op Europees niveau plaatsvond. Zo richten Egdell en Thomson zich op de invloed van Britse NGO’s op de vorming van het GLB op Europees niveau. Zij zien een rol weggelegd voor (Britse) organisaties, omdat zij mede met de Europese Commissie en de nationale overheden het beleid bepaalden. Het onderzoek vond echter plaats over de periode

⁷ J.R. McNeill, ‘The Historiography of Environmental History’, in: Axel Schneider en Daniel Woolf, *The Oxford History of Historical Writing*, Volume 5 (Oxford 2011), 159-160.

⁸ McNeill, ‘The Historiography of Environmental History’, 159-163.

in de jaren 1990. Groot-Brittannië stond immers niet aan de wieg van het GLB en werd pas later onderdeel van de Europese Economische Gemeenschap.⁹ Papi en Henning kijken tevens naar de invloed van NGO's op het GLB op Europees niveau. Zij onderscheiden zes verschillende strategieën, waaronder het beïnvloeden op nationaal niveau en op supranationaal niveau. Zij gaan vooral in op beïnvloeding op supranationaal niveau.¹⁰ Toch speelde het nationale niveau hierbij ook een rol, want 'property rights concerning land and the implementation of the common policies remain nationally dominated'¹¹. Met name eind jaren 1960 en begin jaren 1970 speelde deze landschapsindeling nog een grote rol binnen natuur- en milieuorganisaties. Het is voor een compleet beeld van de kijk en strategieën van NGO's op het GLB dan ook belangrijk om de relatie tussen landbouw en natuur ook op nationaal niveau te bekijken.

Ruud Pleune gaat in zijn boek in op de strategieën die milieuorganisaties toepassen op nationaal niveau en kijkt daarbij naar drie thema's in de milieuproblematiek. Hij bestudeert zeven natuur- en milieuorganisaties, waaronder de Contact-Commissie, en probeert hun karakteristieke strategieën te ontdekken. Hoewel hij deze niet vindt, merkt hij op dat er een verschil is in strategie tussen natuur- en milieuorganisaties. Milieugeoriënteerde organisaties opereren eerder op operationeel niveau: samenhangende logisch gekoppelde actievormen gericht op het bereiken van doelen¹². Natuurgeoriënteerde organisaties blijven, aldus Pleune, echter vaak steken op cognitief niveau: de benadering van de visie op de relatie tussen de mens en de natuur.¹³ Pleune gaat in zijn artikel niet in op de spanning tussen landbouw en landschap/milieu.

Landbouwhistoricus Bieleman doet dit wel en kwam in 1999 met het artikel 'Landbouw en milieu. Een eeuwig spanningsveld?', waarin hij de geschiedenis van de spanning tussen landbouw en milieu beschrijft. Hij gaat nader in op de problematische relatie die ontstond vanaf de invoering van het moderne landbouwbeleid. Bieleman ziet daarbij met name een rol weggelegd voor onderzoekers die het milieu aankaartten, maar gaat niet nader in op natuur- en milieuorganisaties.¹⁴ Daarnaast is over de werkwijze van de Contact-

⁹ Janet M. Egdell, 'The Influence of UK NGOs on the Common Agricultural Policy', *Journal of Common Market Studies* 37 (1999) 1, 121-123.

¹⁰ Franz U. Pappi en Christian H.C.A. Henning, 'The organization of influence on the EC's common agricultural policy: A network approach', *European Journal of Political Research* 36 (1999), 257-259.

¹¹ Pappi en Henning, 'The organization of influence on the EC's common agricultural policy', 262.

¹² Ruud Pleune, *Strategies of Dutch Environmental Organizations. Ozone Depletion, Acidification and Climate Change* (Utrecht 1997), 145-153.

¹³ Pleune, *Strategies of Dutch Environmental Organizations*, 5-6.

¹⁴ Bieleman, 'Landbouw en milieu. Een eeuwig spanningsveld?'.

Commissie, maar ook over Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, is in 1970 een boek verschenen van Zonderwijk. Hierin bekijkt hij de opkomst en ontwikkeling van de landschapsbescherming in Nederland. De Contact-Commissie typeert hij hier als een pressiegroep en belangenbehartiger, maar welke strategieën zij gebruikten en hun kijk op deze relatie komt verder niet naar voren.¹⁵ Zonderwijk was echter ook schrijver voor en onderdeel van de Contact-Commissie. Er zal dus in gedachten moeten worden gehouden dat Zonderwijk een voorkeur had voor de Contact-Commissie. Zijn beeld zou dus enigszins vertroebeld kunnen zijn.

Gezien de verschillende niveaus waarop het beleid van het GLB werd bepaald, is het van belang te kijken naar de manier waarop natuur- en milieuorganisaties deze relatie op nationaal niveau zagen. Een beter beeld van de strategieën van organisaties op nationaal niveau zal inzicht geven in de problematische relatie tussen natuur en landbouw. Bovendien, zal de beleidsmatige kant van pogingen van natuur- en milieuorganisaties om de relatie tussen mens en maatschappij te reguleren worden blootgesteld. Ondanks de belangrijke positie van de Contact-Commissie in de jaren 1960, is literatuur over de organisatie schaars. Vandaar dat dit onderzoek tevens zal bijdragen aan een betere beeld van de werkwijze van de Contact-Commissie, niet alleen op het gebied van landbouw en natuur, maar ook over haar algemene werkwijze. Het is dus enerzijds interessant om te kijken naar de oorsprong van de problematische relatie tussen natuur en landbouw, zoals we die nu nog steeds kennen. Anderzijds, is het van belang te kijken naar de manier waarop de Contact-Commissie, en dus de op dat moment grootste nationale belangenbehartiger, met deze problemen om ging.

Theoretisch kader

In dit onderzoek zal de Contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming worden behandeld als een NGO. Hiervoor worden drie criteria aangehouden. Ten eerste, behoort een NGO niet onder de overheid te vallen. Ten tweede, streeft de organisatie geen commerciële doeleinden na, en ten derde dient het een maatschappelijk en/of politiek doel.¹⁶ De Contact-Commissie voldoet aan al deze criteria. Meer in het bijzonder zal de Contact-Commissie worden behandeld als een 'environmental NGO' (ENGO). Een NGO waarbij de focus op

¹⁵Zonderwijk en van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland*, 31-33.

¹⁶ Robert J. Jackson, *Global Politics in the 21st Century* (New York 2013), 189-193.

natuur en milieu ligt.¹⁷ Binnen deze ENGO's is er een onderscheid in natuur- en milieuorganisaties. Een natuurgeoriënteerde organisatie wordt hierbij gedefinieerd als een organisatie waar de externe fysieke wereld en bijhorende processen, krachten en verschijnselen centraal staan. Een milieugeoriënteerde organisatie wordt gedefinieerd als een organisatie waar die aspecten van de fysieke wereld waar de mens een wederzijdse relatie mee heeft centraal staan.¹⁸ In het eerste hoofdstuk zal verder op dit onderscheid worden ingegaan en vergeleken worden met de bevindingen van het onderzoek: de Contact-Commissie als oorspronkelijk natuurgeoriënteerde organisatie.

Daarnaast zijn er binnen ENGO's ideologische verschillen. Dit uit zich in twee soorten organisaties: de realistische en de fundamentalistische organisatie. Een realistische organisatie is eerder in staat om compromissen te sluiten binnen het politieke systeem. Een fundamentalistische organisatie heeft juist een meer radicale aanpak.¹⁹ De organisatie besproken in dit onderzoek betreft een realistische organisatie en zal dus problemen aan proberen te pakken binnen wat er in het politieke systeem mogelijk is. De methoden die de Contact-Commissie hiervoor gebruikte zullen verder worden uitgewerkt in het derde hoofdstuk, waar de methoden weer teruggekoppeld zullen worden aan het onderscheid dat gemaakt wordt tussen natuur- en milieuorganisaties.

Method

De centrale vraag in dit onderzoek zal worden benadert vanuit de 'public sphere' theorie. De publieke sfeer is het gebied in ons sociale leven en samenleving waar publieke opinie gevormd kan worden. Individuen, maar ook groepen kunnen in een publieke sfeer openlijk samenkomen om een publieke opinie te vormen over maatschappelijke en politieke onderwerpen. In het bijzonder is de politieke publieke sfeer hier van belang. Dit betreft de publieke discussie over onderwerpen die gekoppeld zijn aan staatsactiviteiten. In dit geval onderwerpen die betrekking hebben op natuur, landschap en milieu. In de huidige moderne welvaartsstaat wordt dit veelal gedaan door openbare instanties (public body). In deze instanties, zoals de Contact-Commissie, komen individuen samen om informatie door te

¹⁷ Michelle Betsill en Elisabeth Corell, 'NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis', *Global Environmental Politics* (2001), 66.

¹⁸ Pleune, *Strategies of Dutch Environmental Organizations*, 9-12.

¹⁹ Thomas Princen en Matthias Finger, *Environmental NGOs in World Politics. Linking the local and the global* (New York 1994), 7.

spelen en zo activiteiten van de staat de beïnvloeden.²⁰ De Contact-Commissie wordt dus benadert als een openbare instantie die in de politieke publieke sfeer opereert. Voor het onderzoek worden diverse bronnen gebruikt. In de eerste plaats het verslag van de plenaire vergadering van de Contact-Commissie over het landbouw en landschap van morgen. Deze bron is geschikt voor dit onderzoek, omdat vertegenwoordigers van landbouw en natuur met elkaar in gesprek gaan. Daarnaast zal het tijdschrift *Natuur en Landschap* worden geanalyseerd. Dit was het tijdschrift van de Contact-Commissie en een belangrijke bron voor informatieverstrekking onder betrokken personen. Het blad verscheen driemaandelijks en werd onder ongeveer 8000 personen verspreid. Andere bronnen zijn afkomstig uit het archief van de Contact-Commissie, te vinden bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam. In het bijzonder organisatorische archiefstukken en archiefstukken van de Commissie Landbouw en Natuurbescherming. Bovendien zal er gebruik worden gemaakt van archiefstukken, betreffende correspondentie met belangrijke sleutelfiguren. Dit zijn de voorzitter Marinus van der Goes van Naters, ondervoorzitter Hans Paul Gorter, en secretaris Peter Nijhoff. Zij hadden het meeste contact met andere organisaties en beleidsmakers. Bij de bestudering van de bronnen zal gezocht worden naar de manier waarop de Contact-Commissie naar landbouw keek ofwel hoe zij het landbouwbeleid probeerde te beïnvloeden.

²⁰ Jürgen Habermas, Sara Lennox en Frank Lennox, 'The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)', *New German Critique* 3 (1974), 49-50.

1. De Contact-Commissie

In dit hoofdstuk zal ten eerste worden gekeken naar het ontstaan van de Contact-Commissie. Daaropvolgend, zal de positionering van de Contact-Commissie als organisatie binnen de natuur- en milieubeweging worden getypeerd. De uitkomsten zullen vervolgens worden vergeleken met de kaders die Pleune opstelde voor enerzijds natuur- en, anderzijds, milieuorganisaties. Opvallend aan de positionering als organisatie is een verschuiving van natuur naar milieu. Deze verschuiving valt samen met de grotere milieubeweging die begin jaren 1970 ontstond. Het is de vraag of dit uitmaakt voor de positionering van de Contact-Commissie als natuur- of milieuorganisatie.

1.1 Van ad-hoc naar nationale commissie

Aan het eind van de negentiende eeuw komen er, door de afname van natuurterrein in Nederland, ethische, esthetische en wetenschappelijke motieven naar voren voor landschapsbescherming. De eerste vorm van deze landschapsbescherming, op particulier gebied, was het opkopen van gebieden om deze te beschermen tegen bijvoorbeeld ontginningen. Toen de overheid in 1932 een stuwmeer in het Boven-Geuldal (Zuid-Limburg) wilde bouwen om elektriciteit op te wekken, werd er door verschillende natuurorganisaties een ad hoc commissie ingesteld ter bescherming van dit gebied. De actie was succesvol en er werd besloten dat de commissie een vaste nationale rol moest gaan spelen in de natuurbescherming. Nog in datzelfde jaar werd de Contact-Commissie inzake Natuurbescherming opgericht (in 1941 veranderde de naam in Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming). In de naoorlogse jaren waren de belangrijkste onderwerpen voor de Contact-Commissie onder andere ruilverkaveling, de natuurbeschermingswet, de Waddenzee en ruimtelijke ordening. Vanaf 1947 begon zij overheidssubsidie te ontvangen.²¹ Dit viel samen met de instelling van de statuten van de Stichting voor Natuur- en Landschapsbescherming. Deze dienden puur ter administratieve ondersteuning van de Contact-Commissie, en zorgde er zodoende voor dat (overheids)subsidies ontvangen konden worden.²² Ondanks dat de Contact-Commissie zelf geen statuten had, kwamen de doelen van beide organisaties wel overeen, namelijk: ‘de bescherming van de verschillende levensvormen en gebieden waarop deze voorkomen, het

²¹ Zonderwijk en van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland*, 31-33.

²² Archief Contact-Commissie, inventory number 28, *De structuur van de particuliere natuurbescherming*, februari 1970, IISG, Amsterdam.

behoud van geologische en historisch belangrijke landschappen en het beschermen van de schoonheid en karakter van het landschap'.²³

Vanaf eind jaren 1960 begint de organisatie zich almaar meer met milieuproblematiek bezig te houden, naarmate de dreiging van onder andere bestrijdingsmiddelen en water- en luchtverontreiniging, in de landbouw maar ook in andere gebieden, aan het licht komen.²⁴ Dit is ook merkbaar aan de statutenwijzigingen in 1971, waarbij duidelijk wordt dat het belang van het milieu groter was geworden. Zo is er een verandering merkbaar in het soort natuurbescherming. Voorheen was de Contact-Commissie vooral gericht op bescherming van de natuur in bepaalde gebieden, zoals Bruijns in een artikel in *Natuur en Landschap* schrijft. Tegenwoordig is natuurbescherming 'in een veel wijder aspect van belang'²⁵. Dit blijkt ook uit de statuten waar staat dat de Contact-Commissie streeft naar 'het bevorderen van de zuiverheid van water, bodem en lucht alsmede het beschermen van de stilte'²⁶. Aan deze toevoeging is te zien dat de Contact-Commissie zich niet alleen maar toespitste op het behoud van bepaalde gebieden. Vervuiling van water, lucht en bodem zijn immers niet tot één gebied te beperken, maar verspreidt zich gemakkelijk en kent geen grenzen. Toch is ook het streven naar 'het bevorderen van behoud en herstel van natuur en landschap'²⁷ onveranderd gebleven. Landschap was nog steeds belangrijk, maar de Contact-Commissie zag zich genoodzaakt zijn horizon uit te breiden.

Vergelijkend met de eerdere doelen van de Contact-Commissie is te zien dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden. Deze verschuiving valt samen met het begrip milieu, dat eind jaren 1960 opkwam. De definitie die hiervoor wordt gehanteerd is het milieu als: de gehele leefomgeving van de mens die in relatie staat tot de processen van de natuur.²⁸ Uiteindelijk resulteerde deze verschuiving, van de Contact-Commissie, maar ook van andere natuur- en milieuorganisaties, in de oprichting van Stichting Natuur en Milieu in 1972. Dit is een organisatie waar zowel landschapsbescherming, de natuur als het milieu centraal staan. In 1977 werd de Contact-Commissie, door de overname van het grootste deel van haar activiteiten door Stichting Natuur en Milieu, opgeheven.

²³ Archief Contact-Commissie, inventory number 28, Statuten van de Stichting voor natuur- en landschapsbescherming, vastgesteld op 26 april 1946, IISG, Amsterdam.

²⁴ Archief Contact-Commissie, De structuur van de particuliere natuurbescherming, IISG.

²⁵ Mörzer F. Bruijns, 'Wat moeten wij verstaan onder natuurbehoud?', *Natuur en Landschap*, voorjaar 1967.

²⁶ Archief Contact-Commissie, Statuten van de Stichting voor natuur- en landschapsbescherming, vastgesteld op 25 augustus 1971, IISG, Amsterdam.

²⁷ Archief Contact-Commissie, Statuten, 25 augustus 1971, IISG.

²⁸ Open Universiteit, Milieuwetenschappen en duurzame ontwikkeling (z.p. 2016), 15.

De Contact-Commissie had in oorsprong een losse structuur met tal van aaneengesloten organisaties. In 1970 waren er 110 verenigingen, stichtingen en particulieren aangesloten.²⁹ Het bestuur van de Contact-Commissie vergaderde in ieder geval eens in de twee maanden en bestond tussen 1967-1972 uit twintig personen die allen uit overige organisaties afkomstig waren. Het bestuur wisselde, ter aanvulling op belangrijke thema's, regelmatig. De belangrijkste bestuursleden tussen 1967-1972 waren: voorzitter Marinus van der Goes van Naters, ondervoorzitter Hans Paul Gorter en secretaris Peter Nijhoff. Naast het bestuur waren er tal van commissies die zich specialiseerden in verschillende problemen of specifieke gebieden. Deze commissies besloegen het grootste gedeelte van de organisatie.³⁰ Het waren echter wel de voorzitter, ondervoorzitter en secretaris die het meeste contact hadden met andere organisaties en beleidsmakers. Zij namen ook plaats in de meest belangrijke commissies. Zo namen zowel de voorzitter als de ondervoorzitter plaats in de Commissie Landbouw en natuurbescherming.³¹

1.2 Een knooppunt voor informatie

In wat voor een positie de Contact-Commissie zichzelf wilde plaatsen is goed terug te zien in een uitspraak van de secretaris, Peter Nijhoff, in de notulen van de Landschappendag op 21 oktober 1967. Deze notulen geven een beter inzicht in de algemene werkzaamheden van de Contact-Commissie, en de manier waarop het bestuur zich profileert binnen de natuur- en milieubeweging (het geheel aan organisaties en personen verbonden met natuur en milieu). Tijdens de bespreking over de rol van de Contact-Commissie ten opzichte van de werkzaamheden van de Landschappen stelde Nijhoff dat de Contact-Commissie een platform is waar andere (regionale) organisaties kunnen aankloppen met problemen die betrekking hebben op natuur- en landschapsbeheer. Daarnaast stelde Nijhoff dat wanneer er landelijke aandacht nodig was, de Contact-Commissie de 'aangewezen instantie'³² is. De Contact-Commissie zag zichzelf dus als een belangrijke nationale actor en had naar eigen zeggen een 'arsenaal van mogelijkheden'³³ om problemen aan te kunnen pakken. Nijhoff stelde dat dit mogelijk was door de 'intensieve en vruchtbare contacten met verscheidene

²⁹ Zonderwijk, Natuur- en landschapsbescherming in Nederland, 31.

³⁰ Archief Contact-Commissie, De structuur van de particuliere natuurbescherming, februari 1970, IISG.

³¹ Archief Contact-Commissie, inventory number 28, leden der Commissie Landbouw en natuurbescherming, IISG, Amsterdam.

³² Archief Contact-Commissie, inventory number 28, Notulen Landschappendag, 21 oktober 1967, IISG, Amsterdam.

³³ Archief Contact-Commissie, Landschappendag, 21 oktober 1967, IISG.

overheidsinstanties'³⁴, op nationaal niveau, maar ook op provinciaal niveau. Daarnaast zag de organisatie een belangrijke rol voor zichzelf weggelegd voor 'het in studie nemen van vraagstukken en het uitgeven van publicaties'³⁵. Ook voor het inventariseren en onderzoeken van bepaalde natuurgebieden en Nederlandse cultuurlandschappen zag zij zich als de aangewezen organisatie.³⁶ De Contact-Commissie was dus een platform voor verschillende natuur- en milieuorganisaties. Zij pakte problemen aan die op nationaal niveau speelden, aangezien de organisatie veel connecties had met overheidsinstanties en beleidsmakers. Daarnaast was het voor de Contact-Commissie van belang om (wetenschappelijke) informatie te verstrekken om zo een betere informatievoorziening te krijgen betreffende problemen rondom de natuur en milieu. De Contact-Commissie beschouwde zichzelf dus als een knooppunt voor informatie en informatieverstrekking.

Kijkend naar de statuten van de Stichting voor natuur- en landschapsbescherming, is te zien dat de doelen van de stichting, en dus ook van de Contact-Commissie, bereikt zouden worden door gebruik van verschillende methoden. Namelijk de al eerder genoemde studies van vraagstukken en natuurgebieden, maar ook door het 'bevorderen van samenwerking tussen betrokken organisaties', 'bemoeiingen bij overheid, corporaties en particulieren', het 'verbreiden van de gedachte onder het Nederlandse volk', en het gebruik van 'alle andere wettige middelen die voor het doel van de stichting bevorderlijk zijn'³⁷. De op kennis en wetenschap gebaseerde methodes komen hierbij sterk naar voren, en kunnen dus als een belangrijk onderdeel van de Contact-Commissie worden gezien. Daarnaast diende de organisatie als een gemeenschappelijk platform. Dit is op te merken aan het aantal aaneengesloten organisaties en de samenstelling van het bestuur. De voorzitter, van der Goes van Naters, was bijvoorbeeld een afgevaardigde van Natuurmonumenten. Bovendien blijkt, naar aanleiding van diverse commissies en internationale werkgroepen, dat de Contact-Commissie een organisatie met internationale connecties was. Zo was zij onderdeel van de *International Union for Conservation of Nature and Natural Resources* (IUCN), en nam zij deel aan diverse conferenties, zoals in Edinburgh (1956) en Warschau (1960). Daarnaast was zij onderdeel van de Belgisch-Nederlandse Commissie voor Natuurbescherming, ook wel het Benelux-contract geheten. In het artikel van Zweers, over bestrijdingsmiddelen, blijkt tevens dat zij onder andere meewerkte aan een onderzoek van de Organisatie voor Economische

³⁴ Ibidem.

³⁵ Archief Contact-Commissie, Statuten, 26 april 1946, IISG.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) om de gevolgen van (chemische) bestrijdingsmiddelen in kaart te brengen.³⁸

1.3 Een natuurgeoriënteerde organisatie?

Volgens Pleune is er een groot onderscheid te maken in natuurgeoriënteerde en milieugeoriënteerde organisaties. Het algemene kenmerk dat hij hanteert is dat natuurorganisaties voornamelijk vóór 1965 zijn opgericht en milieuorganisaties in de periode erna.³⁹ De Contact-Commissie is dus te typeren als een natuurgeoriënteerde organisatie. Dit rijmt met de focus van de organisatie op natuur en landschap, het zit dan ook al in de naam. Pleune stelt dat er een onderscheid is in strategieën tussen natuur- en milieuorganisaties. Natuurorganisaties hanteren voornamelijk de volgende methoden: fondsenwerving, het deelnemen aan commissies en het verspreiden van kennis. Milieuorganisaties zouden drie andere methoden gebruiken, namelijk het beïnvloeden van de overheid, het mobiliseren van het publiek en het ontwikkelen van alternatieven.⁴⁰ In het derde hoofdstuk zullen deze typerende strategieën verder worden vergeleken met die van de Contact-Commissie.

Er zal nu echter eerst gekeken moeten worden naar de typering van de Contact-Commissie als natuurgeoriënteerde organisatie. Is deze typering correct? Eind jaren 1960 vond er een verschuiving in aandacht plaats en oriënteerde ze zich meer en meer op het milieu. Daarnaast stelde zij dat om de in de statuten vastgestelde doelen te bereiken er onder andere bemoeiingen bij de overheid plaats zouden moeten vinden. Een strategie die volgens Pleune eerder bij milieugeoriënteerde organisaties past. Daarnaast zou er bij de twee soorten organisaties, zoals verteld in de inleiding, een onderscheid zijn in de cognitieve en operationele dimensie. Milieuorganisaties zouden eerder op operationeel niveau te werk gaan, tegenover de natuurorganisaties die vaak zouden blijven steken op cognitief niveau. De Contact-Commissie maakte echter wel gebruik van gerichte acties om hun doelen te bereiken. Alleen de manier waarop zou een punt van discussie kunnen zijn.

1.4 Conclusie

De hierboven beschreven geschiedenis en structuur van de organisatie laten zien dat de Contact-Commissie eind jaren 1960 een verandering doormaakte. Zij was voor deze jaren met

³⁸ Ko Zweers, 'Landbouwvergiften blijven wilde fauna bedreigen', *Natuur en Landschap*, voorjaar 1967.

³⁹ Pleune, *Strategies of Dutch Environmental Organizations*, 44-45.

⁴⁰ *Ibidem*, 46-47.

name gericht op het behoud van natuur en (cultuur)landschappen. Daarnaast zag zij een rol voor zichzelf weggelegd voor het beschermen van de flora en fauna in Nederland, met name door het opkopen van natuurgebieden. Eind jaren 1960 werd het belang van het milieu groter, wat in 1971 resulteerde in een statutenwijziging. De oude vorm van natuur- en landschapsbescherming speelde nog wel een rol, maar de Contact-Commissie verbreedde haar horizon en nam milieubescherming ook onder haar hoede.

Kortom, de Contact-Commissie is niet alleen te typeren als een natuurgeoriënteerde organisatie. Natuur was zeker een belangrijk onderdeel, maar door de verschuivingen eind jaren 1960 en het gebruik van verschillende methoden, kan dit onderscheid niet zo gemakkelijk gemaakt worden. De eigenlijke methoden die door de Contact-Commissie gebruikt werden om het landbouwbeleid te beïnvloeden zullen uitwijzen in hoeverre de bijbehorende strategieën zijn toe te spitsen op bepaalde organisaties.

2. Een problematische relatie: natuur en landbouw

In dit hoofdstuk zal de relatie tussen natuur en landbouw worden geanalyseerd. In het bijzonder de manier waarop de Contact-Commissie tegen deze relatie aankeek. Hierbij zal duidelijk worden dat deze relatie vanaf eind jaren 1960 werd geproblematiseerd. Er was hierbij een speciale rol weggelegd voor het landschap, een thema dat op dit moment minder terug komt in de relatie natuur en landbouw. Nadat het milieu vanaf de jaren 1970 een steeds belangrijkere rol ging spelen kwam de focus eerder daarop te liggen en werd de relatie natuur en landbouw gekenmerkt door het milieuaspect. Eind jaren 1960 werd de relatie nog getypeerd door de focus op het landschap. Alvorens deze relatie te bekijken, zal echter eerst het landbouwbeleid in de jaren 1967-1972 uiteen worden gezet, om zo de context waarin deze relatie geproblematiseerd werd beter te begrijpen.

2.1 Een modern beleid

Het huidige moderne (Nederlandse) landbouwbeleid ontstond na de ondertekening van het Verdrag van Rome (1957), waar de zes lidstaten van de Europese Economische Gemeenschap besloten te gaan werken aan een Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, dat in 1962 in werking trad. In het verdrag stond dat er een ‘common policy in the sphere of agriculture’⁴¹ moest worden geadopteerd. De geestelijk vader van het GLB, Sicco Mansholt, introduceerde dit beleid in de eerste plaats als oplossing voor de nijpende situatie in de landbouw, maar tevens als plan voor verdere Europese integratie.⁴² Het beleid was ten eerste belangrijk om de productiviteit te verhogen, door middel van technische vooruitgang en het optimaliseren van productiefactoren.⁴³ Ten tweede, om de welvaart van de landbouwgemeenschap op gelijk niveau te brengen als de rest van de bevolking.⁴⁴ Daarnaast waren stabilisatie van de markt, veiligstellen van de voedselvoorziening, en garantie van redelijke prijzen de belangrijkste pijlers.⁴⁵

De relatie tussen landbouw en milieu werd tot de jaren 1960 nauwelijks geproblematiseerd. Ondanks dat de essentie van landbouw onveranderd was gebleven veranderde dit in de jaren 1960. Landbouw is een concept van de mens en behelst in wezen

⁴¹ Europese Economische Gemeenschap, ‘The Treaty of Rome’, 25 maart 1957.

⁴² S.L. Mansholt., ‘Toward European Integration: Beginnings in Agriculture’, *Foreign Affairs* 31 (1952) 110.

⁴³ EEG, ‘The Treaty of Rome’.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

het (proberen te) beheersen van biologische processen van de biotische en fysische omgeving.⁴⁶ Een proces dat al eeuwen oud is. Na de hervormingen van het GLB kon de mens de natuur echter uitputten op een manier die voorheen ongekend was. Door het proces van schaalvergroting had het GLB een groot effect op de Nederlandse landbouwsector- en het landbouwbeleid. De globalisering en sterke economische groei van de naoorlogse jaren zorgden ervoor dat de productie dusdanig groot werd dat de effecten daarvan zichtbaar werden. De neveneffecten van deze productie werden vanaf dat moment als structureel bedreigend voor de leefomgeving en de kwaliteit van het leven gezien.⁴⁷ Door de grootte van de productie was er bijvoorbeeld sprake van een mestprobleem. Daarnaast zorgde de schaalvergroting voor het ontginnen van natuurgebieden, waardoor de verhouding tussen natuur, stad en landbouw steeds schever begon te groeien. Een probleem dat de Contact-Commissie meermaals identificeerde en als bedreigend voor het Nederlandse landschap zag. De commissie probeerde hier invloed op uit te oefenen, bijvoorbeeld door zich te mengen in ruilverkavelingen.⁴⁸ Een ander groot probleem in de jaren 1960 was het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, zoals pesticiden, die funest waren voor de natuur. Zoals te zien aan dit beleid is enige controverse rondom de relatie natuur en landbouw niet vreemd. Menselijke ingrepen in de natuur werden na de invoering van het GLB grootschalig en onomkeerbaar.

Tegen het einde van de jaren 1960 begonnen natuur- en milieuorganisaties zich meer en meer bezig te houden met de problemen die de landbouw met zich meebracht. Een thema dat nog steeds, anno 2018, belangrijk is voor de Stichting Natuur en Milieu, de opvolger van de Contact-Commissie. Deze organisatie fungeert, net als de Contact-Commissie, als nationale belangenbehartiger en lobbyist. De focus op de relatie natuur en landbouw en de oprichting van Stichting Natuur en Milieu, viel samen met de opkomst van de grotere milieubeweging, die sinds de jaren 1970 steeds meer aanhang kreeg.

2.2 Een ramp voor 'ons' landschap

Het boek *Silent Spring* van Rachel Carson, dat in 1962 uitkwam, werd gezien als belangrijk keerpunt met betrekking tot de publieke opinie over landbouw. Het bracht de desastreuze gevolgen van het gebruik van pesticiden in de landbouw voor vogels in beeld.

⁴⁶ Bieleman, 'Landbouw en milieu. Een eeuwig spanningsveld?', 25.

⁴⁷ Open Universiteit, Milieuwetenschappen en duurzame ontwikkeling, 11.

⁴⁸ Archief Contact-Commissie, inventory number 304, brief aan de Minister van Landbouw en Visserij, P.J. Iardinois, 14 november 1967, IISG, Amsterdam.

Een thema dat nog vaak is teruggekomen in het tijdschrift *Natuur en Landschap*. Pas eind jaren 1960 werd de relatie verder geïncrimineerd en gingen natuur- en milieuorganisaties, maar ook landbouwkundigen, wetenschappers, en de overheid (alhoewel in mindere mate) zich met landbouw en zijn relatie tot de natuur bezig houden.⁴⁹

Belangrijke problemen die ontstonden door het moderne landbouwbeleid waren voor de Contact-Commissie: verkeerde landschapsinrichting, bestrijdingsmiddelen en intensivering. Deze problemen zijn terug te zien in een verslag van een bespreking met het Landbouwschap, de belangenbehartiger van de landbouwsector, en de Contact-Commissie. Met betrekking tot het landschap, was een controversieel punt voor de Contact-Commissie de inrichting van de landelijke gebieden. Maar ook het ruilverkavelingsbeleid, evenals de inrichting van landschapsreservaten en het maatschappelijk belang ervan, werden als controversieel gezien. Met betrekking tot natuurbescherming waren de partijen het oneens over de intensiveringstendens in de landbouw en de toepassing van chemische bestrijdingsmiddelen, die een negatief effect hadden op flora en fauna. Kolfshoten, de voorzitter van het Landbouwschap, stelde dat de landbouw een enorm kwetsbare positie had, in een maatschappij waar economische en technologische vooruitgang de norm waren. Intensivering en modernisering waren van groot belang voor de landbouwsector. Zodoende kon de agrarische bevolking meekomen met de rest van de maatschappij.⁵⁰ Van der Goes van Naters haakte hier op in met een brief die het Landbouwschap op 7 augustus 1967 naar de Tweede Kamer stuurde. Deze brief vermeldde het standpunt van het Landbouwschap en stelde dat ‘het agrarische gebied het werkterrein van de boer is’⁵¹ en dat deze boeren ‘zelf wel bepalen wat er mogelijk moet zijn’⁵² in deze gebieden. Van der Goes van Naters was van mening dat deze brief een goed voorbeeld is van het feit dat het Landbouwschap geen algemeen belang diende. Hij haalde nog andere punten aan, zoals het niet mee willen werken aan en denken over het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen. Zoals aan deze notulen te zien is, waren er nogal wat knelpunten voor de Contact-Commissie betreffende het landbouwbeleid en de manier waarop het Landbouwschap te werk ging. Wat opvalt aan deze notulen is enerzijds de aandacht voor landschap en anderzijds voor natuur en milieu. Landschapsinrichting werd eind jaren 1960 nog als belangrijk onderdeel van de natuur- en

⁴⁹ Ibidem, 27-28.

⁵⁰ Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Verslag van een bespreking tussen vertegenwoordigers van ‘landbouw’ en ‘natuurbescherming’, 13 mei 1968, IISG, Amsterdam.

⁵¹ Archief Contact-Commissie, Verslag van een bespreking tussen vertegenwoordigers van ‘landbouw’ en ‘natuurbescherming’, 13 mei 1968, IISG.

⁵² Ibidem.

milieubescherming gezien. Een thema dat bij de huidige problematiek rondom landbouw minder speelt.

Dit is tevens terug te zien in de vergadering Landbouw en landschap van morgen, met toespraken van van der Goes van Naters, Mansholt en Gorter. Mansholt stelt in zijn toespraak dat het de primaire taak van de landbouw is om zo rationeel mogelijk te werken. Vooral gezien de algehele modernisering van de maatschappij. Modernisering en bedrijfsvergroting zijn de belangrijkste taken van de toekomst van de landbouw. Dit zou ervoor zorgen dat er een herziening van de landschapsindeling nodig was. In het belang van de natuurbescherming achtte Mansholt het van belang dat er geen verdere aantasting van cultuurgronden en recreatiegebieden plaatsvindt, ondanks de beoogde bedrijfsvergroting.⁵³ De in 1972 ondertekende *Modernisation of farms* van de Europese Economische Gemeenschap sluitte aan op deze toespraak, en zette de ideeën die Mansholt hier opperde uiteen. Hierin werd vastgesteld dat er aanmoedigingsregelingen moesten worden getroffen voor ontwikkelingsplannen van landbouwbedrijven. Deze aanmoedigingsregelingen betroffen het beschikbaar stellen van gronden die vrijkwamen en een rentesubsidie voor het ontwikkelen van het boerenbedrijf middels investeringen.⁵⁴ Er is echter geen beleid terug te vinden met betrekking tot het niet aantasten van cultuurgronden en recreatiegebieden, waar Mansholt het eerder in zijn toespraak nog wel over had. Gorter haakte in zijn toespraak in op het agrarische structuurbeleid en de bijkomende bedrijfsvergrotingen en stelde dat deze ontwikkeling een ‘ramp kan betekenen voor ons landschap’⁵⁵. Een aantal bijkomende effecten van moderne landbouwbedrijfsvoering waren onder andere waterbeheersing, grote rechthoekige kavels, moderne bedrijfsgebouwen, verharde wegen en bestrijdingsmiddelen. Consequenties die Gorter ‘in deze gebieden niet aanvaardbaar’⁵⁶ achtte. Voor het beperken van schade aan landschappen was, aldus Gorter, een verruiming van het aankoopbudget vereist. In deze bespreking was het belangrijkste thema, zoals ook terug te zien is in de titel van de vergadering, het landschap ten opzichte van landbouw. De intensivering van de landbouw werd vooral als bedreigend gezien voor het landschap; de dreiging voor het milieu trad pas later op de voorgrond.

⁵³ Contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming, Landbouw en landschap van morgen (Verslag van de op 8 november 1969 in de stadsschouwburg te Utrecht gehouden plenaire vergadering van de contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming, Amsterdam 1970).

⁵⁴ De Raad van de Europese Gemeenschappen, Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen Nr. L96/1, richtlijn van de Raad van 17 april 1972 betreffende de modernisering van landbouwbedrijven (72/159/EEG).

⁵⁵ Contact-Commissie, Landbouw en landschap van morgen, 16.

⁵⁶ Ibidem, 19.

Wanneer de negatieve effecten van bestrijdingsmiddelen in de landbouw aan het licht kwamen, bleek toch dat de dreiging voor het milieu niet geheel ontbrak ten opzichte van landschapsbescherming. In een artikel uit het blad *Natuur en Landschap* van de Contact-Commissie, ‘landbouwvergiften blijven wilde fauna bedreigen’, werd vastgesteld dat vogelsterfte nog steeds op een kritiek niveau was. Dit zou komen door het schenden van de Bestrijdingsmiddelenwet uit 1962. Deze wet stelde dat het verboden was bestrijdingsmiddelen te gebruiken die schade opleverden aan ‘dieren welke instandhouding gewenst is’⁵⁷. Dit terwijl er toch gebruik was gemaakt van schadelijke middelen. De auteur stelde ook dat het gebruik van bestrijdingsmiddelen wel degelijk tal van voordelen heeft, zoals verbeterde voedselkwaliteit en verhoging van de opbrengst. Het gebruik ervan zou dan niet onevenredig mogen zijn, omdat ‘wij allen, direct of indirect, belang hebben bij zowel kwaliteit als kwantiteit van de voedselvoorziening, maar óók bij het behoud van de wilde flora en fauna’⁵⁸. Hieraan is te zien dat de Contact-Commissie enerzijds tegen bestrijdingsmiddelen was die de natuur en het milieu aantastten, maar anderzijds wel kon inzien dat deze technieken in een moderne maatschappij onmisbaar waren. De Contact-Commissie wilde de natuur dan ook beschermen in het licht van de huidige moderne maatschappij. Het gebruik van een kleine hoeveelheid chemische middelen werd dan ook niet meteen problematisch geacht.

In een artikel van een medewerker van de Contact-Commissie komt ook het belang van het milieu naar voren. Het artikel gaat over de vervuulende effecten van de bio-industrie. Er zou sprake zijn van een ‘agressieve ontwikkeling’⁵⁹ in milieuhygiënisch opzicht. De mestoverschotten in de bio-industrie zorgde voor grote schade aan de leefomgeving. Wat echter opvalt is dat het eerste argument dat werd gemaakt over aantasting van het landschap gaat. De auteur stelde dat loodsen, silo’s en pluimveebedrijven zich op ‘brutale wijze manifesteren’⁶⁰. Hier valt ook op dat milieuaspecten wel belangrijk werden geacht, maar het feit dat het artikel begint met de landschapsvervuiling van deze bedrijven geeft aan dat het landschap nog een zeer belangrijkere rol speelde.

In het artikel over het ruilverkavelingsbeleid van van der Goes van Naters, is de problematische relatie met de landbouw tevens terug te zien. Het ruilverkavelingsbeleid werd in het artikel onder de loep genomen en er werd gesteld dat de overheid dit beleid voor boeren teveel stimuleerde. Daarnaast stelde van der Goes van Naters modernisering voorop de uitbreiding van een verouderd bedrijf door middel van ruilverkaveling. Hij zag het huidige

⁵⁷ Zweers, ‘Landbouwvergiften blijven wilde fauna bedreigen’.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ S. Algra, ‘Bio-industrie: vervuiler van het landelijk gebied’, *Natuur en Landschap* 25^e jaargang 1971, nr. 1, 17.

⁶⁰ Algra, ‘Bio-industrie: vervuiler van het landelijk gebied’, 17.

landbouw- en ruilverkavelingsbeleid als niet rendabel. Deze manier van ruilverkaveling bracht veel schade toe aan oude cultuurlandschappen, aldus van der Goes van Naters.⁶¹ Ook hier is te zien dat de Contact-Commissie in het licht van het huidige landbouwbeleid en de moderne maatschappij probeerde te handelen. De commissie zag in dat het boerenbedrijf moest moderniseren, maar wilde dat dit op een manier gebeurde waarbij de schade aan natuur en landschap zo beperkt mogelijk bleef. Een wens die moeilijk te rijmen was met het ruilverkavelingsbeleid van dat moment.

2.3 Conclusie

Er kan worden gesteld dat de relatie tussen landbouw en natuur in de jaren 1960 een problematische wending kreeg, door de desastreuze gevolgen van onder andere bestrijdingsmiddelen en het ruilverkavelingsbeleid. Het zorgde voor een niet rendabele landschapsindeling en schade aan cultuurlandschappen. Daarnaast waren de intensiveringstendens en modernisering ontwikkelingen die een problematische relatie in de hand werkten. Dit is te zien aan de vergadering over landbouw en landschap van morgen die in 1968 plaatsvond. Er waren bovendien nog tal van andere problemen met betrekking tot de landbouw. Het ruilverkavelingsbeleid was op te splitsen in tientallen losse problemen die speelden in de provincies, alsmede het gebruik van bestrijdingsmiddelen en de effecten hiervan op bepaalde gebieden. Wat opvalt aan de hand van de belangrijkste en veel besproken thema's bij de Contact-Commissie, is de focus op het landschap. De inrichting ervan, maar ook het behoud van oude cultuurlandschappen. Er was zeker ook een rol weggelegd voor bescherming van het milieu, maar tot de oprichting van Stichting Natuur en Milieu was deze nog lang niet zo groot. Landschap en natuur vormden de belangrijkste punten ten opzichte van de moderne landbouw. Het was dus bovenal een relatie tussen enerzijds landbouw en anderzijds landschap- en natuur. Tegenwoordig kan deze relatie beter getypeerd worden als een relatie tussen landbouw en natuur- en milieu.

⁶¹ M. van der Goes van Naters, 'Enige conclusies over het ruilverkavelingsbeleid', Natuur en Landschap, voorjaar 1967.

3. De Contact-Commissie en haar strategieën

In dit hoofdstuk zullen de methoden die de Contact-Commissie gebruikte om het landbouwbeleid te beïnvloeden centraal staan. Hiervoor zal ten eerste worden gekeken naar de vergadering over landbouw en landschap. Ten tweede zal het tijdschrift *Natuur en Landschap* worden aangehaald. Daaropvolgend zal de Contact-Commissie als onderdeel van andere besturen en commissies aan bod komen. De bevindingen zullen vergeleken worden met de bestaande verhoudingen tussen natuur- en milieugeoriënteerde organisaties en karakteristieke methoden.

3.1 In gesprek met Mansholt

Op 8 november 1969 werd er een plenaire vergadering van de Contact-Commissie gehouden. Het thema van deze vergadering was: landbouw en landschap van morgen. Er was een toespraak van Sicco Mansholt, een belangrijk sleutelfiguur binnen het ontstaan van het moderne landbouwbeleid. Daarnaast was hij indertijd lid van de Europese Commissie en belast met de portefeuille landbouw. Het belangrijkste probleem wat in deze vergadering naar voren kwam, zoals al besproken in het tweede hoofdstuk, is de intensiveringstendens. Bovendien kwam het beleid rondom uitbreidingen van het boerenbedrijf naar voren. Van der Goes van Naters gaf een toespraak over de natuurbescherming in zijn geheel en de heer Gorter over het landschap van morgen, waar hij inhaakte op de toespraak van Mansholt. Ook was er een na afloop een gedachtewisseling, waarbij aanwezigen en sprekers in gesprek gingen. Door een van de sleutelfiguren van het landbouwbeleid voor de vergadering uit te nodigen, had de Contact-Commissie een unieke kans om ideeën over natuur en landbouw kenbaar te maken. Naar aanleiding van het gesprek stelde Mansholt bijvoorbeeld dat ‘verdere landaanwinning ten behoeve van de landbouw [...] niet aanvaardbaar is’⁶². Een uitspraak die normaliter niet snel door Mansholt gedaan zou worden, maar naarmate het gesprek vorderde kreeg de gedachte toch voeten in aarde. Ook wordt, naar aanleiding van de gedachtewisseling, geconcludeerd door de verschillende partijen dat het veelvuldige gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen slecht is voor de voedselkwaliteit.⁶³

Deze vergadering kan, enerzijds, getypeerd worden als een vorm van kennis verspreiden. Er werden verschillende gedachten uitgewisseld en er werd gepoogd de kennis

⁶² Contact-commissie, *Landbouw en landschap van morgen*, 30.

⁶³ *Ibidem*.

die de Contact-Commissie had via toespraken en dialoog te verspreiden. Anderzijds, zou het een vorm kunnen zijn van het beïnvloeden van beleidsmakers. Mansholt kan als een belangrijk persoon worden gezien voor het Europese landbouwbeleid en de dialoog met hem aangaan en het uiten van de zorgen omtrent natuur en landschap zou een vorm van beïnvloeding kunnen zijn. De eerste vorm wordt door Pleune als typerend voor natuurgeoriënteerde organisaties gesteld. De tweede vorm, het beïnvloeden van de overheid of in dit geval belangrijke beleidsmakers, wordt juist als typerend voor milieugeoriënteerde organisaties gezien. Hierop afgaand is er geen eenduidige strategie te bepalen voor enerzijds natuur, en anderzijds milieuorganisaties.

3.2 Natuur & Landschap

Een ander voorbeeld van hoe de Contact-Commissie de problematische relatie tussen natuur en landbouw probeerde te beïnvloeden, was door middel van het tijdschrift *Natuur en Landschap*. Dit tijdschrift kwam eens in de drie maanden uit en werd onder ongeveer 8000 mensen verspreid. Dit waren voornamelijk personen die iets met het thema natuur en landschap van doen hadden, bijvoorbeeld het Ministerie van Landbouw en Visserij en het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, en bijbehorende Natuurbeschermingsraad.⁶⁴ In het tijdschrift stonden diverse studies omtrent landbouw, bijvoorbeeld over het gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen door Zonderwijk. Hierin wordt betoogd dat het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de berm, langs de weg en langs de sloot niet noodzakelijk is.⁶⁵ Het artikel was opgesteld naar aanleiding van een wetsontwerp voor de wijziging van de Bestrijdingsmiddelenwet uit 1962. Deze werd in 1971 bij de Tweede Kamer ingediend en omvatte een krachtiger beleid.⁶⁶ Zonderwijk roept naar aanleiding hiervan op tot ‘inzicht in de realiteit’⁶⁷ van de natuurbeschermer en van de praktijk de ‘bereidheid een optimale variatie van het biologisch milieu na te streven’⁶⁸. Het artikel had als doel de verre gaande gevolgen van deze bestrijdingsmiddelen beter in kaart te brengen, en zodoende betrokkenen te informeren en het belang van deze wetswijziging aan te kaarten. In hetzelfde tijdschrift wordt ook een studie weergegeven over de bio-industrie, en de daarbij komende mestoverschotten. Er werd opgeroepen tot betere streek- en bestemmingsplannen

⁶⁴ Zonderwijk en van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland*, 14-17.

⁶⁵ P. Zonderwijk, ‘Verantwoord gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen in berm, sloot en beek’, *Natuur en Landschap*, 25^e jaargang 1971, nr. 1, 1.

⁶⁶ Zonderwijk, ‘Verantwoord gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen in berm, sloot en beek’, 16.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

voor de bescherming tegen grootschalige bio-industrie en de daarbij komende bodem, water, lucht- en landschapsvervuiling.⁶⁹ Met dit artikel werd, in tegenstelling tot het artikel van Zonderwijk over bestrijdingsmiddelengebruik, echter niet ingehaakt op een actuele gebeurtenis, zoals de wetswijziging in 1971. Het probeerde nieuwe en andere problemen onder de aandacht te brengen en hoopte hiermee de landbouw en de politiek tot actie aan te zetten.⁷⁰

Middels het tijdschrift *Natuur en Landschap* werd dus enerzijds ingehaakt op actuele politieke kwesties en, anderzijds, op problemen die politieke aandacht zouden moeten krijgen. De Contact-Commissie zag het als een geschikt middel om ervoor te zorgen dat kennis over landschap en natuur verspreid werd onder betrokken personen. Deze vorm van kennisverspreiding zou beleidsmakers moeten helpen kennis te verkrijgen over bepaalde onderwerpen en dit mee te nemen in beslissingen. Bijvoorbeeld over de keerzijde van chemische bestrijdingsmiddelen en het mestoverschot. Deze strategie zou dus voornamelijk verstaan kunnen worden onder het verspreiden en bekend maken van problemen, oftewel kennis verspreiden. Een ander doel was echter het beïnvloeden van beleid. Een goed voorbeeld hiervan is het artikel over onkruidbestrijdingsmiddelen. Dit artikel haakte in op een al bestaande wet en hoopte ermee bewustzijn te creëren, maar ook de uitkomst van bepaald beleid te beïnvloeden. De Contact-Commissie zag het verspreiden van kennis als een van de beste manieren om beleid te beïnvloeden, omdat veel mensen niet op de hoogte waren van de desastreuze gevolgen van landbouw. Meer bewustzijn zou bepaalde uitkomsten kunnen beïnvloeden. Het tijdschrift werd niet voor niets ook naar de Minister van Landbouw verstuurd.

3.3 In het bestuur

Een andere manier van het beïnvloeden van het landbouwbeleid was door plaats te nemen in diverse commissies en besturen. Een goed voorbeeld hiervan is het feit dat een vertegenwoordiger, Gorter, van de Contact-Commissie sinds 1968 deel uitmaakte van de Centrale Cultuurtechnische Commissie, onderdeel van de Cultuurtechnische Dienst. Deze dienst ging over de ruilverkavelingen, maar ook over de subsidiëring van cultuurtechnische werken. Dit is onder andere techniek die gebruikt werd voor waterbeheersing, verkaveling en grondverbetering. Zowel de cultuurtechnische werken als de ruilverkavelingen waren voor de

⁶⁹ Algra, 'Bio-industrie: vervuiler van het landelijk gebied', 17-24.

⁷⁰ Ibidem, 24.

landbouw van groot belang, maar er zaten ook ecologische keerpunten aan. De vertegenwoordiger van de Contact-Commissie was geen volwaardig lid, maar had een adviserende rol.⁷¹ Het verspreiden van kennis over natuur en landschap was hierbij dus erg belangrijk.

Een ander voorbeeld van het proberen te mengen in instanties en besturen was de poging van ondervoorzitter Gorter om te worden toegelaten tot het bestuur van de Stichting Beheer Landbouwgronden. Dit is te zien in een brief aan de Minister van Landbouw en Visserij in 1970. Hierin beargumenteerde Gorter dat het bestuur niet veelzijdig genoeg was met het oog op een uitbreiding van de werkzaamheden. De stichting zou zich in de toekomst niet alleen ontfemen over landbouwgronden, maar ook over recreatieprojecten en het behoud van cultuurlandschappen.⁷² Het verzoek was een poging tot het uiteindelijk kunnen beïnvloeden van besluiten betreffende bovenstaande gebieden. Landinrichting zou hierdoor niet alleen maar worden bepaald door een eenduidig bestuur met landbouwachtergrond. Gorter werd echter helaas niet toegelaten tot het bestuur. Een groot succes was het dus niet.

Het plaats (willen) nemen in commissies en besturen sluit aan op het kenmerk dat Pleune gaf aan natuurgeoriënteerde organisaties als één van de strategieën. De implicatie van het plaatsnemen hierin is echter uiteindelijk ook het beïnvloeden van beleidsbeslissingen, zoals bij de Cultuurtechnische Dienst over ruilverkavelingen het geval was. Daarnaast heeft de Contact-Commissie zich ook vaker direct tot de overheid gewend.⁷³

3.4 Conclusie

De methoden die de Contact-Commissie gebruikte waren ten eerste het verspreiden van kennis. Ten tweede, het beïnvloeden van beleidsbeslissingen, door het in gesprek gaan met beleidsmakers. Ten derde, nam de Contact-Commissie plaats in commissies om de natuur- en landschapsbescherming een stem te geven. Het onderscheid tussen methoden van natuur- en milieuorganisaties dat Pleune maakt, is in dit geval niet zo eenduidig als het lijkt. Er is bij de Contact-Commissie, als oorspronkelijk natuurgeoriënteerde organisatie, ook sprake van

⁷¹ Archief Contact-Commissie, inventory number 304, brief aan de Minister van Landbouw en Visserij, P.J. Iardinois, 14 november 1967, IISG, Amsterdam.

⁷² Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Brief van H.P. Gorter aan de Minister van Landbouw en Visserij betreffende bestuursamenstelling Stichting Beheer Landbouwgronden, 26 januari 1970, IISG, Amsterdam.

⁷³ Archief Contact-Commissie, inventory number 28, Bijlage II van mededelingen No. 11, overzicht van den huidige stand der natuur- en landschapsbescherming in Nederland, IISG, Amsterdam.

methoden die als niet typerend daarvoor worden gezien. De typerende strategie, het beïnvloeden van de overheid, is dus niet louter toe te schrijven aan milieuorganisaties. Het was vaak een gevolg, al dan niet impliciet, van de acties van de Contact-Commissie.

Conclusie

De relatie tussen natuur en landbouw werd, na de invoering van het GLB, eind jaren 1960 geproblematiseerd door de Contact-Commissie. De organisatie identificeerde meerdere problemen, namelijk het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, het mestoverschot en het ruilverkavelingsbeleid. Wat opviel aan de manier waarop de Contact-Commissie deze relatie zag, was het belang van het landschap. Dit ondanks dat ‘de natuurbescherming is uitgegroeid tot milieubeheer’⁷⁴, aldus Gorter. Het landschap speelde ondanks deze verschuiving nog steeds een zeer grote rol. Iets wat anno 2018 haast ondergeschikt is geraakt aan het milieu ten opzichte van landbouw. In antwoord op de vraag is de houding van de Contact-Commissie ten opzichte van het landbouwbeleid tussen 1967-1972 dus kritisch te noemen. De commissie zag vele problemen, maar probeerde aan de andere kant wel in gesprek te gaan met beleidsmakers en hiermee het beleid te beïnvloeden. De Contact-Commissie was niet in zijn geheel tegen modernisering en intensivering van het landbouwbeleid. Het zag in dat om de kwaliteit en kwantiteit van voedsel te waarborgen, het een moderner beleid onvermijdelijk was. Dit zou echter wel op een duurzame manier moeten gebeuren, met zo min mogelijk schade aan natuur, landschap en milieu.

De Contact-Commissie probeerde tevens het landbouwbeleid, en de relatie tussen landbouw en natuur, te beïnvloeden. Dit deed zij door het verspreiden van informatie en kennis middels het tijdschrift *Natuur en Landschap*. Hiermee haakte de commissie in op actuele gebeurtenissen, maar probeerde ook nieuwe problemen aan de kaak te stellen. Een ander belangrijk moment was de vergadering waarbij Mansholt een van de sprekers was. Hiermee probeerde de Contact-Commissie, door het aangaan van een dialoog, beslissingen van Mansholt te beïnvloeden. De vergadering was voorafgaand aan het *Modernisation of farms*, waar Mansholt’s ideeën een grote bijdrage aan hebben geleverd. Daarnaast was Gorter onderdeel van de Cultuurtechnische Commissie en was actief op zoek naar manieren om in andere commissies en besturen plaats te kunnen nemen. De Contact-Commissie vond dit een goede methode om natuur en landschap een stem te geven in beslissingen over bijvoorbeeld ruilverkavelingen en zo directer invloed uit te kunnen oefenen.

Kortom, de houding van de Contact-Commissie ten opzichte van het landbouwbeleid was kritisch, met name wanneer het op landschap aankwam. Deze kritische houding uitte zij

⁷⁴ Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Stellingen van mr. H.P. Gorter voor studiedag, 13 juni 1972, IISG, Amsterdam.

door het proberen te beïnvloeden van het beleid, door middel van het verspreiden van kennis, plaatsnemen in commissies en het in gesprek gaan met Mansholt.

De bevindingen van dit onderzoek haken in op de bevindingen van Pleune. Er zou een duidelijk onderscheid in methoden zijn tussen natuurgeoriënteerde- en milieugeoriënteerde organisaties. Echter wijst dit onderzoek uit dat strategieën van natuur- en milieuorganisaties, in het bijzonder die van de Contact-Commissie, niet zo makkelijk onder te verdelen zijn. De Contact-Commissie gebruikt, als voornamelijk natuurgeoriënteerde organisatie, zowel strategieën van natuur als milieuorganisaties.

De manier waarop de Contact-Commissie met het landbouwbeleid omging en de problemen die volgens de organisatie speelden zijn een bijdrage aan de ecologische geschiedschrijving en de manier waarop de mens de relatie tot de natuur probeert te reguleren. Het geeft een beter inzicht in de manier waarop natuur- en milieuorganisaties op nationaal niveau met het GLB omgingen en laat de oorsprong van de problematische relatie tussen enerzijds natuur, landschap en milieu en, anderzijds, landbouw zien. Het laat zien dat het GLB niet alleen op supranationaal niveau werd beïnvloed, maar ook op nationaal niveau. Daarnaast werpt het nieuw licht op de relatie natuur en landbouw en heeft het laten zien dat het zwaartepunt eind jaren 1960 op landschap lag, terwijl deze nu op het milieu gericht is.

Het zou interessant zijn om te kijken hoe deze relatie zich verder heeft ontwikkeld en uiteindelijk gekarakteriseerd werd door het milieu in plaats van landschap. Hiervoor zou gekeken kunnen worden naar Stichting Natuur & Milieu, die hier meer mee aan de slag ging nadat de Contact-Commissie werd opgeheven.

Bibliografie

Primaire bronnen

Algra, S., 'Bio-industrie: vervuiler van het landelijk gebied', *Natuur en Landschap* 25^e jaargang 1971, nr. 1.

Archief Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming (hierna Archief Contact-Commissie), inventory number 28, Statuten van de Stichting voor natuur- en landschapsbescherming, vastgesteld op 26 april 1946, International Institute of Social History (hierna IISG), Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 28, Bijlage II van mededelingen No. 11, overzicht van den huidige stand der natuur- en landschapsbescherming in Nederland, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 28, leden der Commissie Landbouw en natuurbescherming, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 28, De structuur van de particuliere natuurbescherming, februari 1970, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 28, Notulen Landschappendag, 21 oktober 1967, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 29-31, Statuten Contact-Commissie vastgesteld op 25 augustus 1971, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 100, notitie nr. 16 betreffende landschap, 31 augustus 1972, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 100, brief aan staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, H.J.E. Vonhoff betreffende bescherming natuurgebieden, 4 oktober 1971, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 100, brief betreffende bedreiging leefmilieu aan Tweede Kamerlid WKN Schmelzer, 4 oktober 1967, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Verslag van een bespreking tussen vertegenwoordigers van 'landbouw' en 'natuurbescherming', 13 mei 1968, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Stellingen van mr. H.P. Gorter voor studiedag, 13 juni 1972, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 304, Brief van H.P. Gorter aan de Minister van Landbouw en Visserij betreffende bestuurssamenstelling Stichting Beheer Landbouwgronden, 26 januari 1970, IISG, Amsterdam.

Archief Contact-Commissie, inventory number 304, brief aan de Minister van Landbouw en Visserij, P.J. Iardinois, 14 november 1967, IISG, Amsterdam.

Contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming, Landbouw en landschap van morgen (Verslag van de op 8 november 1969 in de stadsschouwburg te Utrecht gehouden plenaire vergadering van de contact-commissie voor natuur- en landschapsbescherming, Amsterdam 1970).

Europese Economische Gemeenschap, 'The Treaty of Rome', 25 maart 1957.

Mansholt S.L., 'Toward European Integration: Beginnings in Agriculture', *Foreign Affairs* 31 (1952) 106-113.

De Raad van de Europese Gemeenschappen, Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen Nr. L96/1, richtlijn van de Raad van 17 april 1972 betreffende de modernisering van landbouwbedrijven (72/159/EEG).

Van der Goes van Naters, M., 'Enige conclusies over het ruilverkavelingsbeleid', *Natuur en Landschap*, voorjaar 1967.

Zonderwijk P., 'Verantwoord gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen in berm, sloot en beek', *Natuur en Landschap*, 25^e jaargang 1971, nr. 1.

Zweers, Ko, 'Landbouwvergiften blijven wilde fauna bedreigen', *Natuur en Landschap*, voorjaar 1967.

Secundaire literatuur

Betsill, Michelle en Elisabeth Corell, 'NGO Influence in International Environmental Negotiations: A Framework for Analysis', *Global Environmental Politics* (2001), 65-85.

Bieleman, Jan, 'Landbouw en milieu. Een eeuwig spanningsveld?', *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis* (1999).

Egdell, Janet M., 'The Influence of UK NGOs on the Common Agricultural Policy', *Journal of Common Market Studies* 37 (1999) 1, 121-131.

Frouws, Jaap en Jan van Tatenhove, 'Agriculture, environment and the state: The development of agro-environmental policy-making in the Netherlands', *Sociologia Ruralis* 33 (1993) 2, 220-239.

Habermas, Jürgen, Sara Lennox en Frank Lennox, 'The Public Sphere: An Encyclopedia Article (1964)', *New German Critique* 3 (1974), 49-55.

Jackson, Robert J., *Global Politics in the 21st Century* (New York 2013).

Lynggaard, K., *The Common Agricultural Policy and Organic Farming. An Institutional Perspective on Continuity and Change* (Wallingford 2006).

McNeill, J.R., 'The Historiography of Environmental History', in: Axel Schneider en Daniel Woolf, *The Oxford History of Historical Writing, Volume 5* (Oxford 2011), 159-176.

Molegraaf, Johan Hendrik, *Boeren in Brussel: Nederland en het Gemeenschappelijk Europees Landbouwbeleid 1958-1971* (Utrecht 1999).

Open Universiteit, *Milieuwetenschappen en duurzame ontwikkeling* (z.p. 2016)

Pappi, Franz U. En Christian H.C.A. Henning, 'The organization of influence on the EC's common agricultural policy: A network approach', *European Journal of Political Research* 36 (1999), 257-281.

Pleune, Ruud, *Strategies of Dutch Environmental Organizations. Ozone Depletion, Acidification and Climate Change* (Utrecht 1997).

Princen, Thomas en Matthias Finger, *Environmental NGOs in World Politics. Linking the local and the global* (New York 1994).

Strijker, D., 'Dutch Agriculture in a European Context', *Sociologia Ruralis* 33 (1993) 2, 137-146.

Weber, Norbert en Tim Christophersen, 'The influence of non-governmental organisations on the creation of Natura 2000 during the European Policy process', *Forest Policy and Economics* 4 (2002) 1-12.

Zonderwijk, Pieter en H.D. van Bohemen, *Natuur- en landschapsbescherming in Nederland: opkomst en ontwikkeling: huidige organisatie* (Hoogwoud 1970).